

SOCIOLOGIJA

3. LETNIK

Program: trgovec
ekonomski tehnik

SOCIOLOGIJA

Sociologija je znanost, ki se sistematično ukvarja s **proučevanjem družbe, družbenega življenja in življenjem posameznika v družbi**. Raziskuje zlasti družbeno ravnanje človeka, njegovo učinkovanje na družbo, pa tudi najrazličnejše **mreže medčloveških odnosov** (družbene skupine, skupnosti, družbe...)

Predmet proučevanja, s katerim se ukvarja sociologija, praktično sestavlja del našega vsakdanjega življenja. V življenju se namreč soočamo z različnimi ljudmi, družbenimi skupinami in organizacijami (vrtec, šola, ...). Vsak dan pridobivamo izkušnje o načinih delovanja ljudi, o delovanju družbenih institucij, seznanjamo se z različnimi vlogami, ki jih opravljajo posamezniki doma, v družini, v službi. Na podlagi neposrednih izkušenj izoblikujemo predstave in stališča o posameznih družbenih pojavih, procesih, dogajanjih in odnosih.

DRUŽBA

Družba je največkrat pojmovana kot **celota medčloveških odnosov**. Živimo v kompleksnem družbenem okolju. Vsak od nas se vključuje v različne odnose z drugimi ljudmi (proces izobraževanja, odnosi v družini, odnosi med prijatelji, odnos do institucij...). V vsakdanjem pogovoru pojem družba večkrat uporabljamo v različnih pomenih (gibati se v »dobri družbi« ali »slabi družbi«, biti član »visoke družbe«...).

Sociologija se je kot **znanstvena disciplina** oblikovala v začetku 19. stoletja. Na njen razvoj je najbolj vplivala širitev industrializacije ter uveljavljanje kapitalizma in številne spremembe, ki so v tistem obdobju vplivale na vsakdan posameznika in družbe. Začetnik sociologije je **Avgust Comte** (1798-1857).

POSAMEZNIK IN DRUŽBA

Človek je **naravno in družbeno bitje**. Za človeka so značilni **naučeni obrzci vedenja**. Ti se prenašajo iz generacije v generacijo in se pri tem tudi spreminjajo. Človek ne more obstajati kot samotni posameznik (samota zgolj lastna izbira v določenem življenjskem obdobju). Za človekovo naravo je značilna **družbenost**. Že značilnosti, ki jih opredeljujemo kot tipično človeške (govor, razvit smisel za abstraktne pojme, uporabljanje orodij...) so sicer pogojene že s človekovo biološko konstitucijo, vendar pa se razvijajo le v družbi.

Usklajevanje med posameznikom in družbo poteka ves čas, saj se posameznik vse življenje usklajuje z družbo, v kateri živi.

SOCIALIZACIJA – OPREDELITEV, POMEN IN VRSTE SOCIALIZACIJE

Za človeka so značilni predvsem družbeno izoblikovani in naučeni načini vedenja. Šele v stiku z družbenim okoljem, v interakciji z drugimi ljudmi se ljudje naučimo delovati kot družbena bitja, prav tako pa izoblikujemo tudi svojo osebnost.

Zapletene procese, v katerih se ljudje **prilagajamo družbi**, v kateri smo se rodili in v kateri živimo, **se vključujemo vanjo** in **sprejemamo njeno kulturo** (vrednote, norme, prepričanja, vzorce vedenja) ter **se izoblikujemo kot osebnost**, označujemo z izrazom **socializacija**. V procesih socializacije se torej vključujemo v družbeni svet, naučimo se prevzemati in opravljati vloge, značilne za to družbo, oblikujemo specifične načine govora in komunikacije, mišljenja, vrednotenja...

Socializacija je najsplošnejši in najbolj vseobsežen izraz za označevanje procesov, s katerimi se posameznik vključuje v družbo, je proces, v katerem posameznik usvaja kulturo (vrednote, norme, prepričanja...) družbe, ki ji pripada.

Socializacija je zapleten in celovit proces, v katerem se posameznik prek stikov z družbenim okoljem razvija, oblikuje, usvaja družbeno pomembne oblike obnašanja in doživljanja.

Socializacija je vedno proces, ki povezuje različne generacije. To lahko razumemo kot odgovornost staršev in drugih odraslih, da uvajajo otroka v kulturo, v kateri so se otroci rodili. Povezovanje generacij pa lahko razumemo tudi širše, in sicer kot uvajanje otrok v znanja, spoznanja in izkušnje vseh dotodanjih generacij.

Ob pojmu socializacija se pogosto pojavlja tudi pojem **inkulturacija**. Pojem inkulturacija pomeni, da **mehanizmi vključevanja posameznika v družbo, delujejo preko kulture**. Poudarja torej, da vključevanje posameznika v družbo poteka tako, da posameznik sprejema kulturo družbe.

Učinkovitost in trajnost socializacije nista v vseh življenjskih dobah enaki. Socializacijske procese tako delimo na:

- PRIMARNO SOCIALIZACIJO
- SEKUNDARNO SOCIALIZACIJO
- TERCIARNO SOCIALIZACIJO

Primarna socializacija

- ⇒ V primarno socializacijo štejemo predvsem obdobje otrokove **popolne nesamostojnosti** in **odvisnosti** od drugih ljudi. Odvija se v **zgodnjem otroštvu** (v prvih letih življenja), ko otrok spozna temeljna družbena pravila in se razvija kot osebnost.
- ⇒ Primarna socializacija poteka pretežno v okviru **družine**, za katero so značilni osebni, intimni odnosi in v katerih se vzpostavljajo **čustvene vezi** med njihovimi člani.
- ⇒ To je čas, ko otrok pridobiva temeljna znanja o jeziku, obnašanju... (razvija se kot osebnost).
- ⇒ V tem obdobju otrok dejansko nima nobene možnosti izbire, prav tako pa ima tudi zelo omejene možnosti primerjave različnih socialnih izkušenj. Vrednote, norme, zaželeni vzorci ravnanja..., ki jih dobiva od staršev prav zato sprejema kot **samoumevne in edine možne**.
- ⇒ Procesi učenja v obdobju primarne socializacije potekajo predvsem kot **imitacija – posnemanje** (zavedno – posameznik si izbira vzor, ki ima ugled, moč... ali nezavedno), kot **igra vlog** ter preko **identifikacije** z odraslimi.
- ⇒ Starši (ali drugi skrbniki) uporabljajo **sistem nagrad in kazni** (pozitivno in negativno sankcioniranje vedenja), da bi spodbudili in okrepili zaželeno vedenje in zatrli neželeno.
- ⇒ Odnosi med posamezniki so največkrat **spontani, neformalni**, in kjer **ne obstajajo neka napisana pravila**, ki bi uravnavala in sankcionirala odnose med pripadniki določene družbene skupine.
- ⇒ V naši kulturi se primarna socializacija nemalokrat končuje s krizo identitete.

Nesocializirani otroci

V procesu socializacije se mora posameznik vključiti v družbeni svet in vsrkati kulturo družbe, v kateri je rojen. V tem procesu se oblikuje način govora in komunikacije, način mišljenja, čustvovanja in vrednotenja.

Izoliranost posameznika od procesov, preko katerih poteka socializacija, povzroča trajne posledice, še posebej, če pride do izoliranosti v najzgodnejši dobi odraščanja.

Pomen družbenega okolja za razvoj človeka tako največkrat dokazujejo ravno s primeri »nesocializiranih otrok« oz. otrok, ki so bili ločeni od delovanja različnih socializacijskih mehanizmov.

Eden najbolj znamenitih je primer divjega dečka iz Aveyrona v južni Franciji. Ta primer je bil tudi znanstveno preučen. Leta 1800 se je iz gozda ob vasi Saint – Serin pojavila čudna prikazen. Obnašala se je kot žival, čeprav so kasneje ugotovili, da je to deček star deset do enajst let. Oglušal se je s čudnimi kriki, zavračal je oblačila in vsakič, ko so mu jih nadeli, jih se strgal z zobmi. Kasneje so ga preselili v Pariz, kjer so ga poskušali spremeniti v človeka.

Naučili so ga osnovnih higienskih navad, samostojnega oblačenja, vendar ga niso uspeli naučiti več kot nekaj besed. Nikoli se ni želel igrati z igračami.

Med znani primeri sta tudi volčji deklici iz Midnapora. Leta 1920 so v Bengalu našli deklici, ki sta hodili po štirih, jedli sta surovo meso in se obnašali kot volkovi.

Stik z ljudmi ni pomemben le zaradi vključevanja posameznika v družbo, temveč tudi za razvoj lastnosti, ki jih pripisujemo človeku.

V navedenih primerih so bili otroci v času odraščanja popolnoma ali v veliki meri izolirani od družbenih vplivov. Ti primeri do neke mere dokazujejo pomen socializacijskega procesa tako z vidika vključevanja posameznika v družbo kot tudi z vidika razvoja lastnosti, značilnih za človeka (razvoj govora).

Sekundarna socializacija

⇒ Sekundarna socializacija poteka po zgodnjem otroštvu, ko se učimo tako od staršev kot tudi od institucij. Gre za vključevanje v bolj **zapleteno mrežo različnih skupin, organizacij, institucij zunaj domačega okolja** (vstop v šolo...). Na tej stopnji se posamezniki vključujejo v ustanove, ki sistematično skrbijo za družbeno nadzorovano sekundarno socializacijo. V bistvo poteka čas sekundarne socializacije vse življenje, saj se nenehno učimo, spoznavamo nove ideje, se učimo vedenj v situacijah, s katerimi doslej še nismo bili soočeni.

⇒ V sekundarni socializaciji se spremenijo vzorci razumevanja sebe in drugih. Ljudje so soočeni z **različnimi družbenimi svetovi**, ki jih med seboj lahko primerjajo in izbirajo med seboj.

⇒ Poteka v institucijah in jo spremlja poseben sistem nagrajevanja in kaznovanja.

⇒ Odnosi med posamezniki so **formalno uravnani in podvrženi formalni socialni kontroli**.

Meje med primarno in sekundarno socializacijo ni mogoče natančno določiti.

Terciarna socializacija

⇒ V vedno bolj razčlenjeni družbi se mora človek pravzaprav nenehno »dopolnilno« socializirati. Procese socializacije so včasih povezovali le z dobo odraščanja in vključevanja v družbo.

⇒ O vsaki poznejši socializaciji, ki je povezana npr. z vstopom v poklic, pridobivanjem poklicnih izkušenj, prevzemanjem starševskih in partnerskih vlog... pa govorimo kot o **terciarni socializaciji** oziroma **socializaciji odraslih**.

Resocializacija

⇒ Resocializacija ali **ponovna socializacija** je **ponovno vključevanje posameznika v družbo**, izničijo se učinki prejšnje socializacije in sprejmejo se **novе oblike vedenja, vrednotenja in čustvovanja**. Gre torej za proces, ko se človek iz različnih razlogov bistveno »preoblikuje«.

⇒ O resocializaciji najpogosteje govorimo, ko gre za pojave odklonskega vedenja v neki družbi (resocializacija kriminalcev, narkomanov, alkoholikov...).

⇒ Obstajajo posebne organizacije, ki naj bi skrbele za sistematično resocializacijo (zapori, psihiatrične bolnišnice...).

Dejavniki socializacije

Dejavnike, ki bistveno vplivajo na proces socializacije, imenujemo dejavniki socializacije. V sodobnih družbah je dejavnikov socializacije več, čeprav v obdobju zgodnje socializacije še vedno pripisujejo družini največji pomen.

⇒ **DRUŽINA**: Je prva družbena skupina, v kateri otrok pridobiva izkušnje o odnosih z drugimi ljudmi in je zato primarni socializacijski dejavnik. V družini se oblikujejo prve izkušnje za uravnavanje in vrednotenje odnosov z drugimi ljudmi. Moč teh izkušenj je velika, saj je otrok čustveno povezan z družinskimi člani. Dokazan je vpliv vzgojnih postopkov v družini, ki temeljijo na sili in kaznovanju, na kasnejši razvoj agresivnega vedenja, prav tako pa tudi vpliv pričakovanj in zahtev staršev na uspešnost otrok (npr. v šoli).

⇒ **SKUPINA VRSTNIKOV**: V nekaterih kulturah so skupine vrstnikov opredeljene kot starostne skupine. Obstajajo posebni rituali, ki označujejo prehod iz ene starostne skupine v drugo. Prehod v različna starostna obdobja pa ni vezan na posameznika, temveč na skupino vrstnikov v celoti. V mnogih skupinah najdemo tudi zelo toga pravila, tako da je npr. že

drugačna obleka dovolj, da posameznika izključijo iz skupine. Skupine posameznikov so pomembne tudi kasneje, saj se v okviru posameznih generacij razvijejo specifične vrednote, ki jih ljudje ohranijo celo življenje.

⇒ **ŠOLA:** Iz socializacijskega vidika je pomembno delovanje šole ne le kot »prenašalke« znanja, temveč kot tudi »posredovalke« vrednot in norm. Šola ima svoj ritem dela in življenja, svoj »hišni red«, način, kako vzpostavlja odnose med učitelji in učenci... Prek tega mehanizma dobijo učenci sporočila, kot so: kako upoštevati pravila, kakšni so družbeno sprejemljivi načini reagiranja v posameznih situacijah, kakšen je družbeno sprejemljiv odnos do avtoritete...

⇒ **MNOŽIČNI MEDIJI:** Mediji vplivajo na oblikovanje vrednot že s strukturo programa, sporočenimi vsebinami ali pa načinom prikazovanja »resnice«. Mediji usmerjajo našo pozornost in nas na nek način vključijo v svoj način videnja resnice. S svojimi barvitimi podobami, komentarji na nek način izvajajo tudi formalno družbeno kontrolo. Najpomembnejše mesto med mediji ima televizija, saj imata živa beseda in gibljiva slika mnogo večji vpliv kot kateri koli drug medij.

⇒ **DELO:** Delo deluje kot socializacijski dejavnik šele v dobi, ko se zaposlimo.

Opozoriti velja, da je pomen posameznega socializacijskega dejavnika v različnih življenjskih obdobjih različen. V dobi zgodnjega otroštva je gotovo najpomembnejša družina, kasneje je njen vpliv manjši.

KULTURA

Tako v vsakdanji kot tudi v strokovni rabi se srečujemo z različnimi pomeni in opredelitvami pojma kultura. S kulturo lahko označujemo celo vrsto stvari oziroma pojavov, zato si bomo ogledali nekaj rab tega pojma.

⇒ **Kultura pojmovana kot obdelovanje zemlje, gojenje - poljedelstvo** (iz lat. »cultura«)

V izvornem pomenu je »culturo« mogoče postaviti nasproti »natura« (naravi). »Cultura« pa je pomenila tudi vzgojo in izobrazbo, torej v nekem smislu »obdelovanje« ljudi, prav tako tudi spoštovanje.

⇒ **Kultura kot področje umetnosti**

Kultura je oznaka tudi za dejavnosti, ki so tako ali drugače povezane z umetnostjo, umetniškim ustvarjanjem, izražanjem... V zvezi s slednjim pravimo, da smo »potrošniki« kulture, če obiskujemo gledališča, muzeje, koncerte, kupujemo knjige...

⇒ **Kultura kot duhovno ustvarjanje**

Pogosto je vsebina pojma kultura s področja umetnosti razširjena na vse oblike t.i. duhovnega ustvarjanja in potemtakem ne zajema samo umetnosti, ampak tudi religijo, filozofijo, znanost...

⇒ **Kultura označena kot vzorci vedenja**

Od drugih npr. pričakujemo, da bodo obzirni, uglajeni, da bodo razumno ravnali v konfliktnih situacijah... Posameznik lahko dobi oznako kulturnosti, če se vede tako, če torej spoštuje določena pravila vedenja v neki družbi ali družbeni skupini, in oznako nekulturnosti, če jih krši (npr. če kdo zaspi v gledališču, razbija in vpije po ulicah...)

⇒ **Kultura kot vrednostna oznaka**

Kot kulturno lahko označujemo tisto, za kar menimo, da je dobro, popolno, pozitivno.

⇒ **Kultura kot način življenja ljudi**

Kultura je pojmovana kot celotno področje idej, navad, prepričanj pa tudi materialnih proizvodov, ki jih je človek proizvedel in oblikoval in ki se prenašajo iz generacijo v generacijo.

Sestavine kulture

Vsak človek kot posameznik se rodi v družbo, ki ima že izoblikovan način življenja, pravila vedenja, verovanja in prepričanja o samih sebi in svetu, tehnologijo, s pomočjo katere obvladuje ali poskuša obvladovati naravno okolje, številne druge materialne objekte... Če hoče preživeti, se mora vsak nov član naučiti spretnosti, navad, znanj, pravil vedenja, ki so značilni za neko družbo.

Kot sestavine kulture najpogosteje omenjajo naslednje:

- **JEZIK**, ki omogoča prenašanje in prevzemanje kulture v sosledju generacij. Je tako sredstvo sporazumevanja kot tudi kopičenja znanj, izkustev in vedenja.
- **VZORCE VEDENJA**, ki so vsaj do neke mere skupni vsem članom družbe in ki se nanašajo na različna področja človekovega življenja in delovanja (spolnost, prehranjevanje, skrb za otroke ali ostarele...).
- **NORME**, ki jih opredelimo kot neke vrste smernice, ki določajo, kako naj se ljudje v določenih situacijah obnašajo v odnosu do drugih ljudi... Norme določajo pričakovano, zaželeno ali celo zahtevano vedenje ljudi kot pripadnikov določene družbe. Spoštovanje norm se dosega s pozitivnimi in negativnimi sankcijami.
- **VREDNOTE**, ki jih lahko opredelimo kot ideje o tem, kaj je dobro in pravilno, za kar si je treba prizadevati in kar naj bi poskušali doseči.
- Celotno področje **ZNANJ, ZNANOSTI, RELIGIJE, UMETNIŠKEGA USTVARJANJA, MITOLOGIJE...**
- Različne **MATERIALNE OBJEKTE**, kamor je mogoče uvrstiti orodja, stroje, različne stavbe...

Značilnosti kulture

Vsaka kultura ima naslednje značilnosti:

- Kultura temelji na **znakih in simbolih**, s pomočjo katerih se ohranjajo in prenašajo številne informacije.
- Vsaka kultura je **naučena**. Prenos kulturnih prvin ni odvisen od biološke determiniranosti človeka, ampak od učenja posameznikov v določenem družbenem okolju. Proces učenja kulture oz. usklajevanje človeka kot posameznika s kulturo imenujemo **INKULTURACIJA**.
- Vsaka kultura je **skupna**, kar naj bi pomenilo, da isti kulturni vzorec uporablja večina pripadnikov neke družbe. Vsi ne sprejemajo vseh prvin kulture v enaki meri, pa kljub temu predpostavljamo, da obstaja soglasje ob sprejemanju vsaj nekaterih skupnih vzorcev vedenja, vrednot in norm.
- Kultura se **sprejema** (prenaša in oddaja) **le družbeno**. Kultura ne obstaja brez družbe, t.j. brez ljudi, ki jo izoblikujejo, sprejemajo in prenašajo, prav tako pa tudi ni možna človeška družba brez (skupne) kulture.
- Kultura je **integrirana**: posamezne sestavine kulture so medsebojno odvisne in predstavljajo kompleksno celoto. Če se posamezna sestavina kulture spremeni, to povzroči spremembo v celotni kulturi.

Spreminjaje kulture

Kultura ne ostaja negibna, spreminja se z generacijami. Vrednote in norme mladih niso enake vrednotam in normam njihovih staršev. Tako pride do **MEDGENERACIJSKEGA KONFLIKTA**.

Kulture se spreminjajo tudi zaradi sprejemanja posameznih sestavin (znanja, tehnologije...) iz kakšnega drugega kulturnega okolja. Razširjanje sestavin kake kulture v kulturno območje imenujemo **DIFUZIJA KULTURE**. V sodobnem svetu naj bi ta difuzija kulture imela izrazito enosmerni tok: iz Zahodne Evrope in ZDA v preostale dele sveta. Posledica naj bi bilo zmanjšanje kulturne raznolikosti. Te enosmernosti seveda ni mogoče zanikati, morda pa le nima takšnih posledic, kot jih ji pripisujejo.

Za označevanje procesov, do katerih prihaja **ob stiku različnih kultur**, pa tudi za označevanje rezultatov takšnih stikov uporabljamo izraz **AKULTURACIJA**. Omeniti pa

moramo, da stiki med različnimi kulturami niso samo neposredni (npr.:migracije...), ampak tudi posredni preko sredstev množičnih komunikacij. S pojmom akulturacija pa označujemo tudi **proces prilagajanja priseljencev kulturi družbe, v katero so se preselili**. Zelo redko je to prilagajanje obojestransko. Običajno se morajo priseljenci odreči svoji izvorni kulturni identiteti, kar je lahko povezano s številnimi krizami, ki jih doživljajo v procesu akulturacije.

Etnocentrizem in kulturni relativizem

Pripadniki določene kulture velikokrat doživljamo norme, vrednote, prepričanja, verovanja, vzorce vedenja..., značilne za to kulturo, kot samoumevne, normalne, naravne in edino pravilne. Pogosto se zato dogaja, da drugo kulturo presojava izključno s stališča lastne kulture, s stališča, da je naš način življenja edini pravi in pravilen. To, **da je naša lastna kultura edino merilo za presojanje druge, nam tuje kulture**, imenujemo **ETNOCENTRIZEM**. Ta vključuje tudi prepričanje, da pripadamo najboljšim, ter tako oblikuje občutke skupinskega ponosa, krepi kolektivno zavest, hkrati pa seveda povzroča negativno razpoloženje in konflikte z drugimi družbenimi skupinami.

V zvezi z etnocentrizmom je zelo pogosta tudi delitev kultur na »višje« in »nižje«, bolj ali manj pomembne. Tako naj bi bile vse kulture, ki ne dosegajo modernega materialnega razvoja, značilnega za Zahod, nižje ali primitivne. Pogosto je njihova domnevna primitivnost služila tudi kot opravičilo za podjarmljenje posameznih ljudstev, narodov...(npr. v času kolonializma, pa tudi fašizma in nacizma).

Delitev kultur na »višje« in »nižje« je neutemeljena: kulture niso »višje« in »nižje«, so samo različne in zlasti v antropološkem smislu je vsaka kultura celovita, vsebuje torej vse, kar naj bi neki družbeni skupnosti omogočalo preživetje.

Vedenje ljudi v drugačnem kulturnem okolju ne moremo razumeti, če ga opazujemo in interpretiramo z vidika lastne kulture. **Opazovanje in preučevanje določene sestavine kulture z vidika te ali ne naše lastne kulture** imenujemo **KULTURNI RELATIVIZEM**.

Takšen pristop se ne ukvarja z vprašanji, ali je posamezna sestavina kakšne kulture normalna ali moralna, ampak jo opazuje v okviru celotne kulture in ugotavlja, kakšno vlogo igra v življenju neke družbe (primer: prakse Eskimov, da za ostarele in za delo nesposobne ljudi niso skrbeli, ampak so se ti prostovoljno odločili za smrt, ne bomo označili kot brezobzirne in nečloveške. Poskušali jo bomo razumeti v okviru njihovih za preživetje neprijaznih okoliščin...).

SUBKULTURA

Subkultura je skupina, ki znotraj glavnega toka kulture izoblikuje svoj poseben sklop vrednot, norm, vzorcev vedenja... Posamezno skupino bolj ali manj razlikuje od ostalih članov družbe.

Včasih srečamo tudi termin **kontrakultura**. V tem primeru naj bi šlo za subkulturo, ki je v neposrednem konfliktu s prevladujočo ali dominantno kulturo; gre za popolno zavračanje prevladujočih norm in vrednot.

Kot primer subkulture omenjamo:

⇒ **subkulturo na etnični podlagi**

Takšno subkulturo predstavljajo Romi. Njihov način življenja se pogosto razlikuje od prevladujočega v širšem družbenem okolju. Cenijo spontanost, glasbo, ples...

⇒ **subkulturo na verski podlagi**

Takšno subkulturo predstavljajo Amiši (verska sekta v ZDA). Sama sekta je nastala v 16. stoletju v Nemčiji in Švici, zaradi preganjanja pa so njeni pripadniki v začetku 18. stoletja emigrirali v Ameriko. Njihovi potomci ohranjajo način življenja, ki naj bi bil v skladu z zahtevami Biblije. Preživljajo se večinoma s kmetovanjem, delno tudi z obrtjo. Posebej cenijo fizično delo in odklanjajo vse »pridobitve« moderne dobe (avtomobili, šolanje otrok...). Pehanje za materialnimi dobrinami jim je popolnoma tuje.

Posebno pozornost so od 60.-ih let naprej pritegovale tako imenovane **mladinske subkulture**. Že v 50.-ih letih pa je bil posebej v ZDA in Angliji aktualen pojav »najstnikov«. Največkrat se je ta izraz nanašal na mlade iz delavskega razreda. V tem času so se namreč začele odpirati širše možnosti potrošnje tudi za nižje družbene sloje in mladi iz delavskega razreda so imeli čas in denar za različne dobrine (radio, film, oblačila, glasbo...) Mladostništvo in zgodnja polnoletnost naj bi bila tudi obdobje preoblikovanja vrednot, oblikovanja lastnih prepričanj ter odkrivanje lastnega odnosa do sveta. Mladost naj bi bila zato tudi čas uporništv, zavračanja obstoječih norm in vrednot, iskanja...

Mladinske subkulture pogosto izražajo protest proti obstoječim normam in vrednotam ter oblikujejo ali poskušajo oblikovati alternativo obstoječemu. V tem smislu je mogoče govoriti o **alternativni kulturi**.

Mladinsko subkulturo velikokrat pojmuje po zvrsteh glasbe. Tako so pomemben pečat na celotno družbo prispevale:

⇒ JAZZ SUBKULTURA

⇒ PUNK SUBKULTURA

⇒ ROCK 'N' ROLL SUBKULTURA

ODKLONSKOST IN DRUŽBENI NADZOR

Ljudje smo družbena bitja, naše življenje v družbeni skupnosti pa zahteva od nas nekatere omejitve. Te omejitve oblikujemo ljudje v obliki različnih pravil ali norm, pa tudi navad, tradicij, tabujev in običajev. Nanašajo se na to, kaj lahko ali kaj moramo v določeni situaciji storiti in česa ne smemo. Z njimi se srečujemo v vsakdanjem življenju: v družini, šoli, na delovnem mestu, med prijatelji...

Nekateri razlikujejo med pravili in normami. **Pravila** naj bi bila **odvisna od situacije**, lahko se razvijejo skupaj z njo, se med njenim potekom spreminjajo in velikokrat izginejo, ko situacija preneha. **Norme** pa opredeljujejo kot **skupke trajnih pravil obnašanja**, ki veljajo v vrsti sorodnih situacij ali sploh v vseh situacijah (npr.: najvišje moralne norme neke družbe). Razlika naj bi bila tudi v tem, da so norme povezane s **sistemom pozitivnih in negativnih sankcij**, za pravila pa to ni nujno.

Z vzpostavitvijo norm in pravil se človeška dejavnost razdeli na dovoljeno, zaželeno (in tako vrednoteno kot pozitivno, dobro) ter prepovedano, neželeno (in tako vrednoteno kot negativno, slabo). Vsaka človeška dejavnost ima tako družbeno sprejemljiv ali pa družbeno nesprejemljiv značaj.

Ne glede na to, zakaj pravila spoštujemo – prostovoljno ali samoumevno ali (in) zaradi zunanje prisile – to pomeni, da ravnamo **konformno**. **Konformizem** je torej **prilagajanje posameznika določeni družbeni skupini, družbeni situaciji ali širši družbi**.

Kaj je odklonskost?

Najsplošnejša opredelitev odklonskosti je, da je to vsako ravnanje, ki odstopa od družbenih norm in pričakovanj neke družbe ali družbene skupine. Kot odklonsko je tako mogoče opredeliti:

- **Kršenje neformalnih družbenih norm**, ki ga družba lahko tolerira (je strpna do njega), posledica pa so lahko tudi blage sankcije kot je opomin, posmeh...Včasih pa okolica ni tako strpna: odzove se z ostrim obsojanjem, izobčenjem tistega, ki je po njenem mnenju preveč nekonformen.
- **Vedenje, ki presega meje tolerance dane družbe ali družbene skupine**: v očeh drugih je takšno vedenje nedopustno, zanj menijo, da **ogroža družbeni red**. Sem lahko uvrstimo ravnanja, ki kršijo zakone in so kazniva. Zanje se torej že vnaprej predvidene formalne sankcije (negativne). Takšna dejanja so opredeljena kot kriminal. V to skupino pa uvrščajo tudi ravnanja, ki sicer marsikje niso kazniva, vendar pa ljudje močno dvomijo v njihovo dopustnost (npr.: narkomanija, alkoholizem, samomorilnost...).

- **Izjemno ravnanje, ki je na splošno sicer pričakovano in lahko celo pozitivno sankcionirano (nagrajeno), vendar pa se določeni družbeni skupini zdi »pretirano«.** Do takšne situacije pride, ko posameznik spoštuje družbene norme bolj dosledno, kot se ostalim v skupini zdi potrebno (npr.: dijak, ki vestno izpolnjuje šolske obveznosti, ga ostali označijo kot »nenormalnega«, odklonskega). Torej v skupini, kjer vsi kršijo družbene norme, je odklonski tisti, ki jih ne.

Družbeni nadzor

Z družbenim nadzorom razumemo celo **množico mehanizmov, postopkov in sredstev v obliki sankcij**, katerih cilj je, da družba ali družbena skupina doseže in vzdržuje **konformizem** posameznikov. Cilj družbenega nadzora je torej obvladovanje človekovega vedenja. Vedenje posameznika se mora prilagoditi vnaprej določenim vzorcem in pričakovanjem, to je mogoče doseči z družbenim nadzorom. Vsakršen nadzor omejuje ljudi v tistem, kar bi mogoče radi počeli in jim zapoveduje početi tisto, česar ne bi želeli.

Ločimo formalni in neformalni družbeni nadzor:

- **Formalni družbeni nadzor**

To je uradni državni nadzor, ki temelji na **pravu** (pravnih normah ali zakonih). S pravnimi normami so prepovedana ravnanja že vnaprej opredeljena, tudi sankcije so vnaprej določene. Formalni nadzor izvajajo organi kot so policija, tožilstva, sodišča, različne inšpekcije..., za to so posebej določeni in specializirani.

Temelj formalnega nadzora je **moč**. Na voljo ima sredstva za pravno zaznamovanje, odtegotvanje osebne svobode in v skrajnem primeru tudi življenja (npr.: smrtna kazen). Njegova bistvena značilnost je **represivnost**: konformizem poskuša doseči z **zastraševanjem, kaznovanjem in prevzganjem** tistih, ki kršijo pravne norme. Včasih je bilo kaznovanje usmerjeno h **kaznovanju telesa**. Pogosto se je izvajalo v javnosti kot spektakel in kot grožnja drugim, kaj se lahko zgodi, če bodo ravnali na prepovedan način. V modernih družbah je kazen postala tudi možno sredstvo za poboljšanje in spreminjanje vedenja (resocializacija).

V mehanizme formalnega nadzora pa so vključene tudi institucije, katerih namen sicer ni nadzor:

⇒ Centri za socialno delo (zbiranje podatkov o okoliščinah kaznivega dejanja, sodelujejo tudi pri resocializaciji)

⇒ psihiatrične ustanove (ugotavljanje duševnega stanja storilca, popravljanje in spreminjanje človekovega vedenja)

⇒ strokovnjaki z različnih področij psihologije, psihiatrije, pedagogike, sociologije... (sodelovanje v procesih resocializacije, nudenje pomoči in nasvetov po prestani kazni)
Učinkovitost formalnega nadzora je v veliki meri odvisna tudi od sodelovanja tistih, ki jim je bila z določenim dejanjem povzročena škoda, kajti le manjši del odklonskosti (kriminala) odkrije policija neposredno. Žrtve pa kaznivih dejanj ne prijavljajo vedno.

- **Neformalni družbeni nadzor**

Neformalni družbeni nadzor temelji na **nenapisanih pravilih**, ki pa so pogosto veliko bolj učinkovita od vseh norm države in od mehanizmov, ki jih ima ta na voljo za doseganje konformnosti. Zanj je značilna nenehna navzočnost, torej preglednost dogodkov in njihovih nosilcev, vidnost vsega, kar se dogaja. Značilna je torej nenehna nadzorovanost posameznikov in takojšnje ukrepanje ob kršenju norm.

Neformalni nadzor poteka **med ljudmi v vsakdanjem življenju**, ko drug drugega omejujemo in nadzorujemo. Izvajajo ga skupine in posamezniki, ki jim je to le ena izmed vlog. V procesu neformalnega nadzora smo ljudje hkrati v vlogi nadzorovalcev in nadzorovanih, le da razmerje med obojima ni pri vseh enako. To je odvisno od tega, kakšna je moč posameznika v skupini, v katero je vključen.

Neformalni nadzor je **neločljivi del socializacije**. Velikokrat se ga sploh ne zavedamo in ga ne občutimo.

Sankcije označimo **kot neformalne**, ker pač niso vnaprej predvidene, ampak so spontan odziv okolice na določeno ravnanje. Poleg negativnih je značilna tudi prisotnost pozitivnih sankcij (pohvale in nagrade za zaželeno ali pričakovano vedenje). Med negativne sankcije pa spadajo izogibanje, zasmehovanje, opravljanje, grožnje, zastraševanje...

Zlasti v primarnih skupinah (družina, skupine vrstnikov, soseka...) je močno prisotna čustvena komponenta. S strani skupine nezaželeno ravnanje in sankcije, ki mu sledijo, lahko prizadetim vzbudijo občutek sramu in slabe vesti. To je lahko pot k poslušnosti in ubogljivosti, lahko pa tudi vzrok za samokaznovanje (celo samomor).

Kot sredstvo neformalnega družbenega nadzora omenimo lahko tudi množične medije. S tem, ko vsak dan »vdirajo« v naše domove, nam tudi določajo ali vsaj priporočajo, kaj govoriti, kako misliti in delovati.

RELIGIJA

Opredelitve religije:

⇒ **VERNON**: je opredelil religijo kot »del kulture, ki je sestavljena iz skupnega verovanja in običajev, ki ne samo da identificirajo nadnaravno in sveto ter človekov odnos do njiju, temveč tudi povezujejo (nadaravno in sveto) z dejanskim svetom na tak način, da skupino oskrbujejo z moralnimi definicijami o tem, kaj je dobro (kar je v soglasju z nadnaravnim in odobreno od nadnaravnega), in kar je slabo (kar ni v soglasju z nadnaravnim oz. nasprotuje nadnaravnemu)«.

⇒ **WELTE**: pravi, »da je religija tista oblika človekovega življenja, v kateri človek ve, da je opredeljen z veličino, ki se imenuje Bog oz. božanstvo. Človek torej ve, da je opredeljen (določen) v odnosu do nečesa, kar je drugačno, večje, bolj izvorno od njega samega. Če je religija oblika človeškega življenja, potem je to življenje utemeljeno z nadčloveškim, božanskim, svetim«.

⇒ **PAVIČEVIĆ**: opredeljuje religijo »kot organizirano celoto verovanj, občutenj, simbolov, kulturnega delovanja in moralnih predpisov navezanih na idejo oz. predstavo o nadnaravnem«.

Že samo nekaj opredelitev nam pokaže vso pestrost tega fenomena, še posebej, če upoštevamo dejstvo, da ima religija v različnih družbah in kulturah različen pomen. Vse zgoraj naštetje opredelitve pa imajo izhodišče v sociokulturnem kontekstu, v katerem prevladuje židovsko – krščanska tradicija.

Sestavine religije

- **VERSKA PRIPOVED** je sestavina, ki jo vsebuje vsaka religija, različno je le podajanje pripovedi. Nekatere religije jo poznajo v obliki svetih besedil, kot je to SVETO PISMO v krščanstvu ali KORAN v islamu, druge pa v obliki ustnega izročila, kar je ali pa je bilo značilno za skupnosti brez pisave. Verske pripovedi vsebujejo simbolno, pogosto pa tudi mitološko razlago nastanka in razvoja stvarnosti. Znotraj verske pripovedi so tudi temeljne verske resnice.
- **VERSKE DOGME** so na poseben način formulirane verske resnice, ki so obvezujoče za vse člane verske skupnosti. S sistematizacijo takih dogem se ukvarja teologija, katere funkcija je tudi približevanje njihove razlage duhu časa in prostora.
- **VERSKO RAVNANJE** (obredi) so v širšem smislu ravnanja ljudi pri vsakdanjih opravilih v skladu z verskimi normami (pozdravljanje, moralna pravila v

medčloveških odnosih), v ožjem smislu pa poznamo ravnanja, ki šele z versko vsebino dobijo svoj smisel (maša, sveti zakramenti v krščanstvu...). Ena izmed temeljnih funkcij verskih obredov je takšno ravnanje ljudi, ki je na različne načine usmerjeno k odnosu z nadnaravno stvarnostjo. Verski obredi so v bistvu oblika skupinskega ravnanja ljudi, preko katerih se oblikujejo posebni odnosi med ljudmi. Obrede pogosto izvajajo na posvečenih mestih (cerkve, templji,...)

- **VERSKA SIMBOLIKA** je bistvena sestavina verskih obredov. Vse religije poznajo »svete reči«. Sveto se pojavlja v različnih pojavnih oblikah – lahko je neki kraj (Meka...), predmet (kruh in vino pri krščanski maši...), žival (sveta krava v hinduizmu), oseba, sveto je določeno časovno obdobje (verski prazniki), sveti so verski obredi (maša, krst, birma...), poznamo sveta besedila (sveto pismo, koran...)...Sveto se v vseh religijah pojavlja kot nekaj izjemnega, nevsakodnevnega, kar pri ljudeh vzbuja občutke spoštovanja in strahu. Nasprotje svetega je profano, torej nekaj, kar je navadno, vsakodnevno in poznano. Razlika med svetim in profanim ni v lastnostih stvari, ampak v odnosih, ki jih ljudje vzpostavljajo do teh stvari (tipičen primer je kruh, ki ima v vsakodnevem življenju profano prehranjevalsko funkcijo, v katoliški maši pa postane v obliki hostije Kristusovo telo pod podobo kruha).
- **VERSKO DOŽIVETJE** je v bistvu doživetje svetega, lahko bi ga opredelili tudi kot versko čustvovanje. Nekatere teorije opisujejo doživetje svetega kot doživetje srečanja s stvarnostjo, ki je skrivnostna, presega človekovo moč in je na poseben način obrnjena k človeku.

Iz zapsanega je razvidno, da so vse prvine tesno povezane med seboj in da vplivajo druga na drugo. Prve štiri je mogoče objektivneje opisovati, analizirati in raziskovati, medtem ko je versko doživetje tipična subjektivna plat religije, ki pa je ni mogoče analizirati z objektiviziranimi znanstvenimi sredstvi.

Vrste religijskih organizacij

Religija nikoli ne obstaja zunaj družbene skupnosti. Njeno delovanje se lahko prekriva z realnimi družbenimi skupnostmi (družina, pleme, ljudstvo, narod...) ali pa gre za posebne verske skupnosti s posebnim tipom organizacije. Zelo pogosta je delitev na univerzalne in narodne oz. lokalne religije.

Predstavili bomo tipologijo, ki posebej analizira nekatere posamične lastnosti tipičnih verskih organizacij. S teorijo lahko natančno analiziramo odnose med različnimi odnosi med religijami, pa tudi analizo posamičnih religij kot gibanj in kot institucij. Celotna tipologija je utemeljena s krščansko tradicijo in to njeno pomanjkljivost je treba upoštevati.

Teorija razlikuje naslednje tipe religijskih organizacij:

- **CERKEV** je zelo velika in močno organizirana verska skupnost. Znotraj cerkve je oblikovana stalna in profesionalizirana skupina verske duhovščine (kler). Cerkev je organizirana hierarhično in birokratsko, razširjena je med večino prebivalstva določene družbene skupnosti in tako ima člane vseh socialnih skupin. Članstvo je zaradi razširjenosti in popolne socialne integriranosti določeno z rojstvom. Najbolj tipična cerkev, pri kateri najdemo vse naštetе značilnosti je RIMSKO KATOLIŠKA CERKEV.
- **DENOMINACIJA** je po svojem načinu organiziranosti na nižjem nivoju od cerkve, kljub temu da ima zelo številno članstvo in zato prevladujejo formalni odnosi. Denominacija pa ne teži k univerzalizmu, ne nasprotuje sekularnemu svetu, temveč se mu prilagaja. Bistveni značilnosti, ki denominacijo loči od cerkve, sta večji poudarek na individualni verski aktivnosti članov in demokratična kontrola verskih funkcionarjev. Denominacije so oblika organizacije, ki je najbolj razširjena v ZDA (npr. : baptisti...)
- **SEKTA** je oblika verske organizacije in skupine, ki je nastala z odcepitvijo (ločina) od cerkve. Zaradi tega je navadno v sporu s prevladujočo cerkvijo, predvsem ker člani menijo, da je njihova vera edina »prava«. Članstvo v sekti je prostovoljno, medsebojna povezanost in solidarnost članov pa je izredno velika. Pogosto so sekte v konfliktu z državo in njenimi normami – to velja predvsem za reformatorske in aktivne sekte. Kot primer sekt lahko navedemo Jehove priče...

- **KULT** je najnižja oblika organizacije, je navadno maloštevilna in brez institucionalizacije skupinskih norm. Članstvo je izključno prostovoljno in ni formalizirano (člani kulta pogosto ohranjajo stike s formalno obliko verske organizacije), kult pa tudi ni v konfliktu s prevladujočo obliko religijske organizacije v družbeni skupnosti, v kateri deluje. Med tipične primere kultov lahko štejemo transcendentalne meditacije...

Tipi religij

Religija je zelo kompleksen družbeni pojav, ki vedno obstaja v konkretnem fizičnem in socialnem okolju in določenem času. Zaradi tega se ne pojavlja kot religija nasploh, ampak v različnih konkretnih pojavnih oblikah.

Nekateri sociologi delijo religije glede na stopnjo razvitosti, drugi glede na razširjenost, tretji glede na stopnjo organiziranosti...

Prikazali bomo zelo preprosto in pregledno tipologijo ameriškega sociologa Reece McGeeja, ki loči:

- ENOSTAVNI SUPERNATURALIZEM
- ANIMIZEM
- TEIZEM
- SISTEM ABSTRAKTHNIH IDEALOV

ENOSTAVNI SUPERNATURALIZEM srečamo najpogosteje v manjših, predindustrijskih družbah. Ljudje teh družb vidijo v naravnih pojavih in predmetih silo (»mana«), ki pozitivno ali pa negativno vpliva na njihovo življenje. Mana nima konkretnih značilnosti, je popolnoma difuzna, brezoblična in različna od duhov in božanstev. Ljudje poskušajo pridobiti naklonjenost mane z različnimi rituali, ki so zelo blizu magiji.

ANIMIZEM je verovanje v duhove in druga nadnaravna bitja. Ljudje verjamejo, da duhovi prebivajo v živalih, v rastlinah, v skalah, v zvezdah, včasih pa tudi v ljudeh. Posebna oblika animizma je **TOTEMIZEM**. Bistvo totemizma je vera v sorodstvo med člani določenega plemena in njihovim totemom. Navadno je totem kaka žival, ki skupino varuje nesreč, ker v njem po mnenju pripadnikov skupine prebivajo duhovi umrlih prednikov. Za totemizem je značilen tudi tabu, pomeni prepoved ubijanja in uživanja totema. Za animizem je značilno tudi, da ljudje verujejo, da imajo duhovi podobne

lastnosti kot ljudje, zato ljudje v odnosu do njih uporabljajo enaka sredstva in odnose, kot med seboj (darila, kazni, ljubezen, sovraštvo, spoštovanja...).

TEIZEM je verovanje v boga ali več bogov. Teizem delimo na:

- **Politeizem** – vera v več bogov (stara slovanska religija, egipčanska religija, stara grška religija, rimska religija, hinduizem)
O grški politeistični religiji največ izvemo iz grške mitologije. Grški bogovi so tesno povezani z ljudmi, z njimi so celo v krvnem sorodstvu, še vedno živijo na Zemlji. Ti bogovi so živeli v takšnih medsebojnih odnosih kot ljudje. V grški pa tudi drugih starih tradicionalnih mitologijah še ni bila docela izoblikovana abstraktna podoba boga, kot je to značilno za monoteistične religije.
- **Monoteizem** – vera v enega boga (židovska religija, islam in krščanstvo)
Za monoteistične religije je značilno, da so vse visoko institucionalizirane in organizirane, vse poznajo profesionalne verske voditelje in vse imajo izhodišče v že omenjenih svetih knjigah. Islam in krščanstvo sta najbolj razširjeni svetovni univerzalni religiji.

SISTEM ABSTRAKTHNIH IDEALOV je skupni imenovalec za tako imenovane etične religije. Zanje je značilna izrazita usmerjenost, da bi dosegli moralne in duhovne čistosti človeka. Takšne religije so taoizem, konfucionizem in budizem.

- **Taoizem** poudarja meditacijo in nenasilje kot pot do višjega duhovnega bogastva.
- **Konfucionizem** teži k notranji skladnosti med človekom in naravo, posebej poudarja spoštovanje prednikov.
- **Budizem** je usmerjen k odrešitvi z odrekanjem in z utrjevanjem samodiscipline s pomočjo meditacije.

Družbene funkcije religije

Religija vpliva na delovanje družbe na dva načina:

- ⇒ posredno s svojim vplivom na ravnanje posameznika, ker lahko zadovoljuje človekovo potrebo po osmislitvi življenja, potrebo po varnosti v skupnosti...
- ⇒ neposredno pa s svojim vplivom na delovanje celotne družbe

Bistvene funkcije religije:

- **INTEGRACIJSKA (povezovalna) FUNKCIJA**

Religija naj bi takšno vlogo opravljala, ker ima enoten sistem vrednot in enoten pogled na delovanje družbe, s čimer lahko poveže različne socialne skupine in kategorije v globalni družbi. Religija ima povezovalno funkcijo na ravni manjših družbenih skupin in v izrazito tradicionalnih družbah.

- **SOCIALNO – KONTROLNA FUNKCIJA**

Ta funkcija religije je tesno povezana z integracijsko funkcijo. V primeru, da imajo temeljne družbene vrednote in moralne norme svoj izvor v verski tradiciji in doktrini, je socialna kontrola s strani religije zelo močna. Izrazito močan dejavnik socialne kontrole so institucionalno visoko razvite religije, kot sta krščanstvo in islam.

- **KOMPENZACIJSKA FUNKCIJA**

To funkcijo najbolj poudarja marksistična teorija, ki poudarja, da religija s predstavami o onostranskem življenju nudi dopolnilo in nadomestek za tostransko neenakost. Hkrati religija, po mnenju te teorije, opravlja tudi legitimacijsko funkcijo, saj je imela glavno vlogo pri opravičevanju fevdalnih razlik med ljudmi.

Sekularizacija

V zadnjih dveh stoletjih je prišlo do vrste sprememb, ki so bistveno vplivale na vlogo religije v družbi. Proces, v katerem **posvetni način življenja počasi prevladuje nad religijskim**, imenujemo **SEKULARIZACIJA**.

⇒ Ta proces je predvsem intenziven v Evropi, kjer je bila vloga krščanske cerkve na vseh področjih zelo močna.

⇒ Sekularizacija je bila posledica prehoda iz tradicionalne v moderno družbo, ta prehod pa je zaznamovan predvsem s hitrim uveljavljanjem znanosti in tehnike, z urbanizacijo, z laizacijo države in javnega življenja. V takšnih razmerah se je bistveno zmanjšala predvsem vloga verskih institucij, prišlo je do radikalnih sprememb v odnosu do verske prakse, pa tudi v odnosu do verskih dogem in vrednot – minimalizirala se je legitimacijska pa tudi integracijska funkcija religije. Tej pojavnosti obliki sekularizacije, ki smo jo opisali, pogosto pravimo tudi **LAIZACIJA** družbe.

⇒ Sekularizacija pomeni tudi bistvene spremembe, ki so pomembne za samo religijo. Najprej je to **proces odtujevanja od cerkve** – tu mislimo predvsem na obiskovanje verskih obredov, opravljanje določenih verskih dolžnosti...

⇒ Proces sekularizacije pa je vplival tudi na spremembe v samih religijah, predvsem v njihovem prilagajanju novim družbenim razmeram. Navsezadnje je nastajanje novih kultov in sekt, pa tudi vrste duhovnih gibanj, tudi neke vrste posledica sekularizacije.

ETNIJA, NAROD IN NACIJA

Sociološka opredelitev etničnih skupin

Etnične skupine prištevamo med (globalne) družbene skupine oz. **globalne družbe**, znotraj katerih posamezniki zadovoljujejo številne potrebe, na podlagi skupne kulture oblikujejo lastne vrednote in norme ter težijo k uresničevanju skupnih ciljev.

Pripadnost etnični skupini je za posameznika velikokrat večjega pomena kot pripadnost drugim družbenim skupinam. Povezuje se namreč z močno čustveno navezanostjo na lastno etnijo, ki je lahko pozitivna orientacija v človekovem življenju ali pa vsebuje tudi popolno izključevanje pripadnikov drugih etnij.

Pomislimo, kako različno doživljata lastno opredeljenost z etničnostjo npr. umetnik – pisatelj, ki to izraža z ustvarjalnim pisanjem v narodovem jeziku in nacionalistični skrajnež, ki podtika požar v enem od azilantskih domov. Pri prvem lahko začutimo ljubezen in globoko povezanost z lastnim narodom, pri drugem se vprašamo, ali ima njegovo dejanje sploh opravka z etničnim občutenjem ali pa gre zgolj za agresivno izživljanje deviantne osebe.

Ljudje doživljamo etničnost kot pripadnost tisti skupini, ki nam obljublja in nudi **zagotovitev emocionalne varnosti in podpore**, kakršno nudi družina svojim članom - na etnično skupino smo zato navezani kot na **sorodstveno skupino**. Izvor etničnosti povezujemo s **skupnim poreklom** (skupni predniki, sorodstvene vezi), ki ga etnična skupina utrjuje tudi s pomočjo **mitov in ritualov**.

V sociološkem smislu opredeljujemo etnične skupine kot **globalne družbe** predvsem zaradi **celovitosti družbenih funkcij in procesov, ki jih opravljajo na temelju posebne, tradicionalne kulture**. Pripadnost določeni etnični skupini je pridobljena z rojstvom in zato je etnična pripadnost ena izmed determinant **pripisanega družbenega statusa**.

Dejavniki oblikovanja etničnih skupin

Dejavnike oblikovanja etničnih skupin težko posplošimo, saj lahko v primeru konkretnih skupin, ki se prepoznavajo kot etnične, nastopajo dokaj nepovezано ali le delno povezano.

Na splošno so ti dejavniki naslednji:

- SKUPNA KULTURA
- RELIGIJA
- ZAVEST O SKUPNEM POREKLU OZ. IZVORU
- SKUPNO OZEMLJE
- GOSPODARSKA ENOTNOST IN POLITIČNA ORGANIZIRANOST

SKUPNA KULTURA se izraža v **skupnih tradicijah, običajih in navadah** (skupne vrednote in norme) in **skupnem jeziku** kot najpomembnejši sestavini kulture.

Pomen jezika kot simbolnega sistema sporazumevanja je v preverjanju in občutenju etničnosti izredno velik. Jezika se namreč naučimo v zgodnjem otroštvu in je intimno povezan s čustvi, ki jih doživljamo v prvih stikih z okoljem (starši, skrbniki). Ta čustva prenašamo na druge pripadnike iste govorne skupnosti, kar poveča in utrdi vlogo jezika v istovetenju s to skupnostjo. Pomislimo na pogosto (verjetno univerzalno) človeško izkušnjo, ko začutimo veliko radost, kadar zaslišimo materni jezik, ko smo npr. v tujini in obkroženi s tujci. Tuje jezike se lahko sicer zelo dobro naučimo, vendar najgloblje doživljamo predvsem materni jezik. V njem čustvujemo, mislimo, se izražamo... **Učenje jezika torej lahko označimo kot izkustvo zgodnjega otroštva, ki je pogoj vključevanja v skupino (socializacije), ta skupina pa je največkrat sorodstvena, v širšem smislu pa etnična.**

Jezik kot razlikovalni in identifikacijski znak etnije je odigral bistveno vlogo v oblikovanju etnične (narodnostne) identitete pri večini sodobnih narodov.

RELIGIJA lahko pomembno vpliva na oblikovanje etnične zavesti ali pa nima pomembnejšega vpliva. Kot primer pomembnega vpliva religije v oblikovanju in utrjevanju etnične identitete lahko omenimo narodnostno oblikovanje Ircev, Poljakov, Grkov, večine južnoslovanskih narodov (Srbov, Makedoncev, Hrvatov). V teh primerih je šlo za ogroženost s strani tujih etničnih skupin, ki so bile hkrati tudi **drugačne vere oz. veroizpovedi**. V takšnih primerih je religija pomemben **povezovalni dejavnik med člani ogrožene etnične skupine**.

Tako so bili Irci pod asimilacijskim pritiskom Angležev; skoraj v celoti so sprejeli angleški jezik, vztrajno pa so se oklepali katoliške veroizpovedi, ki je bila najpomembnejši dejavnik etnične zavesti in bistveni razlikovalni znak od Angležev.

Poljaki so bili daljše obdobje razkosani med tri velike sosede (avstrijska monarhija, Nemčija oz. Prusija in carska Rusija). Tako Prusi (Nemci) kot Rusi so bili drugačne veroizpovedi, vsaj v večini: Nemci protestantske, Rusi pravoslavne vere. Zato je katoliška cerkev na Poljskem podobno kot na Irskem odigrala pomembno vlogo pri oblikovanju in ohranjanju etnične (nacionalne) zavesti.

V nekaterih drugih primerih kot so Grki, Makedonci, Bolgari, Srbi, pa je bistveno vlogo v nacionalnem prebujanju in oblikovanju etnične zavesti odigrala pravoslavna veroizpoved oz. cerkev, ki je bila nekakšen branik etnične identitete, ki so jo ogrožali otomanski Turki.

ZAVEST O SKUPNEM POREKLU OZ. IZVORU

Pripadnike etnične skupine povezuje zavest o skupnem biološkem oz. genetičnem izvoru, ki se izraža v **rasnih posebnostih**, neguje pa s pomočjo raznih **mitov in ritualov**. Potrebno je ponovno opozoriti, da gre lahko za **dejansko skupno poreklo**, ki se ga lahko razmeroma brez težav ugotovi pri manjših, izoliranih etničnih skupinah (plemenske skupnosti). V ta namen se tako rekoč pri vseh etničnih skupinah pojavlja mitološka razlaga lastnega nastanka, izvora, zgodovine... To še posebej izstopa v procesu oblikovanja narodov in nacij, ki so velike in zapletene družbene skupine in je zato dokazovanje skupnega biološkega izvora lahko znanstveno dokaj sporna zadeva.

SKUPNO OZEMLJE je temeljni pogoj nastajanja etnije; ljudje so se lahko v etnično skupino povezali le na nekem teritoriju, ki so ga imeli na razpolago. Ozemlje je ponavadi povezano z **emotivnim dojemanjem »našega« in »vašega«**. Pripadniki različnih etničnih skupin si lahko lastijo isto ozemlje, kar pripelje v **konflikte in spopade**. Ozemlje je zelo pomembno v smislu občutenja lastne domovine, torej konkretnega »prostora pod soncem«, ki pripada članom neke etnije. Izguba ozemlja pomeni zato za etnično skupino toliko kot izguba doma, domovine in ima lahko za konkretno skupino pogubne posledice.

GOSPODARSKA ENOTNOST IN POLITIČNA ORGANIZIRANOST sta v

opredeljevanju etničnih skupin dobili večji pomen šele v procesu **oblikovanja modernih narodov** v obdobju uveljavljanja **kapitalističnih ekonomskih in družbenih struktur**. Ne smemo pa spregledati, da je bila (in je še) določena oblika gospodarske dejavnosti in samosvoje politične organiziranosti značilna tudi za predkapitalistične družbe tako v Evropi kot tudi v drugih delih sveta med različnimi domorodnimi (plemenskimi) etničnimi skupinami.

Narod

V družbenih znanostih ni enotne definicije naroda kot posebne oblike etnične organiziranosti. Izraz narod se uporablja za **označevanje različnih etničnih skupin**, saj njegov **izvor** kaže predvsem na **pomen skupnega biološkega izvora članov skupine**. V tem smislu nekateri avtorji uporabljajo pojem narod za označevanje vseh etničnih skupin, tudi tistih, ki smo jih poimenovali naravna in domorodna ljudstva. Zato je potrebno razmejevanje med pojmom narod nasploh in moderni narod, kar nam podrobneje določa obliko in vrsto etničnega povezovanja. Z izrazom moderni narod želimo opozoriti na dejstvo, da je proces oblikovanja narodov z vsemi posebnostmi v nastanku in razvoju značilen predvsem za Evropo, pa še to ne v celoti. Z njim razumemo določeno stopnjo v razvoju etničnih skupin, ko je z razvojem gospodarstva in pod vplivom političnih sprememb prišlo do preoblikovanja srednjeveških ljudstev v moderne evropske narode, kar se je dogajalo proti koncu 18., predvsem pa v 19. stoletju.

Nastajanje narodov ni nekaj dokončnega; to je dolgotrajen zgodovinski proces, ki ga vsaka generacija na novo občuti in opredeli. Različni elementi narodnostnega oblikovanja imajo lahko v konkretnih primerih različno vlogo oz. pomen.

Med bistvene prvine, značilnosti narodov prištevamo:

- jezik
- kulturo
- zgodovinsko zavest
- družbene komunikacije
- religijo
- skupno ozemlje oz. zavest o ozemlju
- gospodarsko in politično organiziranost in cilje

Ti dejavniki se pojavljajo v različnih kombinacijah in so nosilci **nacionalne identitete**, pomen vsakega izmed njih pa se od naroda do naroda razlikuje.

Narod je po eni strani rezultat **subjektivnih dejavnikov**, kar pomeni, da se ljudje prepoznavamo kot pripadniki naroda po »svoji volji«, s subjektivnim občutenjem lastne narodnosti. Po drugi strani pa narod pomagajo »ustvariti« tudi **objektivni dejavniki**, kot so vladarske ambicije, širjenje centralne oblasti. Zelo pomembno vlogo v tem procesu ima **izobraževalni sistem**, ki se je razširil v industrijskih družbah (uvajanje enotnega knjižnega jezika...).

Nacija

Z izrazom nacija razumemo narod kot družbeno – politično kategorijo, kar pomeni, da narod vzpostavi **suvereno politično oblast nad določenim ozemljem**, znotraj katerega poteka avtohtono kulturno in gospodarsko življenje naroda. V tem pomenu enačimo nacijo z **nacionalno državo, to je z načinom organizacije globalne družbe, v kateri obstaja osrednja državna oblast, njeni prebivalci/državljeni pa čutijo pripadnost naciji in imajo do svoje države - nacije lojalen odnos.**

Opozoriti velja še na dejstvo, da je v procesu oblikovanja nacij skoraj v vseh primerih navzoč problem **določanja etničnih in državnih meja**. Težko namreč najdemo državo, znotraj katere bi živel en sam narod, kakor tudi obratno: pripadniki naroda večinoma prebivajo v več državah, čeprav določena država nastopa kot matična država – nacija za večino pripadnikov naroda.

To lahko ponazorimo kar s primerom Slovencev. Za Slovence je Slovenija matična država, čeprav živijo Slovenci kot narodnostne manjšine tudi v Avstriji, Italiji in na Madžarskem.

Kot nacija pa smo Slovenci v pravem pomenu besede organizirani le v državi Sloveniji.

V nekaterih primerih pa narod nima matične domovine; živi razdeljen znotraj različnih državnih tvorb, vendar ohranja etnično zavest in se lahko tudi bojuje za lastno domovino (Kurdi, Baski, Katalonci...).

Nacionalizem

Korenine nacionalizma sežejo v **pozno 18. stoletje v Evropo in Severno Ameriko**, od koder se je razširil po svetu. Prvi ga je leta 1774 omenil **Herder**. Menil je, da ima vsak narod svojo dušo, svoj **nacionalni karakter**, ki nalaga poseben način mišljenja in čustvovanja.

Nacionalizem vsebuje nasprotja in protislovja:

⇒ pomeni lahko **osvoboditev izpod tujega jarma**, kot je bilo značilno za nacionalistična gibanja v 19. stoletju, npr. znotraj habsburškega in otomanskega imperija (prebujanje narodov)

⇒ pomeni pa lahko tudi **zatiranje in genocid**, kot je bilo v primeru nacistične ali fašistične nacionalne politike.

V standardnem govoru so nacionalisti ljudje, ki dajejo v svojem mišljenju in delovanju **nekritično prednost interesom svojega naroda pred interesi drugih narodov**. V tem smislu se nacionalizem povezuje z **etnocentrizmom** kot s pretirano osredotočenostjo na lastno etnično skupino, povečevanjem njene kulture in z omalovaževanjem drugih etničnih skupin.

V slabšalnem, torej negativnem pomenu se nacionalizem povezuje z **agresivnostjo** proti drugim narodom zaradi različnih vzrokov in z različnimi cilji (ozemeljske težnje, ekonomske koristi, zgodovinsko pogojeno sovraštvo...).

V pozitivnem pomenu pa o nacionalizmu govorimo kot o **nacionalni zavesti, nacionalnem ponosu ali interesu** ali pa celo o **patriotizmu** ali domoljubju. Izraz patriotizem se je v večji meri uporabljal za **označevanje čustvene navezanosti na kraj bivanja oz. na zemljo v 18. stoletju**. Beseda patriotizem danes označuje predvsem **občutek navezanosti in ljubezni do domovine** - ta pojav se navzven večinoma ne izraža kot negativna, agresivna sila; v določenih primerih pa se lahko pod krinko tega imena skrivajo tudi nacionalistično – agresivne skupine.

Med skupne sestavine nacionalizma prištevamo:

- zavest o **edinstvenosti, posebnosti** določenega naroda, ki ga nacionalizem utemeljuje s poudarjanjem **skupnega izvora, jezika ali religije**
- poudarjanje skupnih družbenih in ekonomskih **norm in zgodovinskega spomina**
- občutek **skupnega poslanstva**
- **prezir in sovraštvo** do drugih narodov in etničnih skupin (rasizem, ksenofobija) – ta značilnost je predvsem sestavina negativnega nacionalizma

Pomen posamezne sestavine se od primera do primera razlikuje, vendar pa ima nacionalizem zmeraj poudarjene elemente **integracije** – povezanosti skupine, **solidarnosti med člani** in **razmejevanja do okolja**.

Nacionalizem se kot ideologija ali politično gibanje praviloma opira na narod in ne na katerokoli skupino v družbi. Nacionalizem skuša poudariti ideje naroda in (ali) nacionalne države.

Nacionalistično pojmovanje naroda lahko dobi tudi **religiozno vsebino**: narod postane nekaj posvečenega, najvišje sveto in nacionalistični občutki so tako rekoč za vse pripadnike naroda obvezujoči. Tovrstne ideje se navzven kažejo kot nacionalni mitingi, proslave, skupni obredi z namenom povečevanja naroda, vzbujanja solidarnosti, integracije in razpihovanja agresivnih čustev do drugih (npr. mojster te igre je bil Hitler).

Z nacionalizmom lahko torej označujemo tako agresivne težnje enega naroda proti drugemu (negativni pomen) kot tudi boj za narodnostne pravice, politično in gospodarsko samostojnost ali neodvisnost velikega števila sodobnih narodov (pozitivni pomen). V tem okviru lahko z nacionalizmom označimo tudi etnične težnje in boje številnih ljudstev po svetu, ki jih sicer ne enačimo z modernim narodom. Njihovi cilji so namreč enaki ali podobni, kot so bili (ali so še) cilji nacionalizmov evropskih narodov v 19. in 20. stoletju.

Rasizem

Rasizem je skrajni **vidik negativnega nacionalizma** ali njegov sestavni del, ki ga razumemo izključno v vrednostno negativnem pomenu.

Rasizem namreč temelji na skupku **predsodkov o rasnih in etničnih razlikah med ljudmi**, v družbeni praksi pa se izraža v uporabi nasilja in brutalnosti do svojih žrtev.

Rasizem oz. rasistične ideologije in teorije temeljijo na prepričanju, da so ljudje **manj ali večvredni** glede na svoje **rasno poreklo**.

Rasne razlike se nanašajo na biološke razlike, fizične razlike med ljudmi, ki so posledica dejavnikov dolgotrajnega razvoja človeške vrste in prilagajanja na okolje (evolucija).

Biološke razlike (npr.: barva kože, konstitucija telesa in druge posebnosti v fizičnem ustroju), niso v ničemer povezane z značilnostmi, ki so posameznim skupinam **družbeno pripisane**; socialno pripisana pomembnost teh razlik je lahko v kaki družbi ogromna, vendar nima nobene notranje povezave z njihovo biološko ali evolucijsko pomembnostjo.

Številne rasistične teorije v preteklosti so poudarjale, da se posamezne rase razlikujejo **ne le po zunanjih, bioloških znakih, temveč tudi po sposobnostih, inteligenci, moralnih vrlinah...**

Rasizem ima dolgo **zgodovino**: bolj ali manj je bil navzoč v različnih človeških skupnostih, pravi zagon, s strahotnimi posledicami za celotne etnično – rasne populacije, pa je dobil v novejši zgodovini, od začetkov evropskega kolonializma naprej. Evropejci so v »odkrivanju« sveta naleteli na številna ljudstva in rase, ki so bile, gledano z evropskimi očmi, tuje in nenavadne; zbudile so celo dvom o svoji človeški naravi. Če so jim človeškost priznali, pa vsekakor ni mogla imeti enake vrednosti kot človeška narava belega osvajalca.

Zgodovinsko gledano lahko pojav rasizma zato povezujemo z **etnocentrizmom**, ki je prišel najbolj do izraza v evropski civilizaciji in s **ksenofobijo** (sovraštvo do tujega, neznanega ali drugačnega).

Rasizem dobi svojo moč, **ko migracije od daleč povzročijo, da se v večjem številu srečajo ljudje, ki so rasno različni in so rasni znaki temelj razlikovanja**.

Rasistične ideje so se še posebej ohranjale v tistih okoljih, kjer so služile za **opravičevanje ekonomskega izkoriščanja in privilegijev »višje« rase**.

Etnocid in genocid

Spremljajoča pojava ali končni rezultat rasizma in rasistične politike sta največkrat etnocid in genocid.

Etnocid pomeni **kulturno uničevanje** etnične skupine, izraža pa se na številne načine:

- v prepovedi uporabe maternega jezika
- v vsiljevanju tujih kulturnih vrednot (nasilna inkulturacija, asimilacija)
- v uničevanju kulturnih dragocenosti in spomenikov...

Genocid pa je **fizično uničevanje** etničnih in rasnih skupin, ki je v veliki meri navzoč v medčloveških stikih, spopadih in vojnah.

Oba načina etničnega »čiščenja« se ponavadi uporabljata **povezano** in hkrati, značilno za njune nosilce pa je, da uničevanje izvajajo **načrtno** in premišljeno, s točno določenim ciljem.

Tako je nacistični režim za izvajanje genocida nad **Židi** in pripadniki drugih »manjvrednih« ras izumil tehnično izpopolnjen način množičnega ubijanja, ki je imel za cilj očiščenje Evrope od »nečiste krvi«.

Omenimo lahko tudi primer genocida nad **Indijanci v Severni in Južni Ameriki**, kjer se ni izbiralo sredstev za doseg cilja. Uničene so bile visoko razvite kulture, redki potomci pa v lastni domovini životarijo v senci »velike civilizacije« belega človeka. V družbenem in geografskem pomenu so izrinjeni na obrobje, v rezervate, revne mestne predele, na neplodno zemljo...

Podobna usoda je doletela **Tibetance** v njihovi domovini, ko Kitajci, ki so nasilno priključili to deželo Kitajski, niso izbirali sredstev za nasilno asimilacijo in ideološko poenotenje. Elita izobražencev – budističnih menihov, ki je v Tibetu delovala v okviru lamaističnih samostanov, je bila skoraj v celoti pobita ali pregnana iz domovine. Politika etnocida in genocida sta se prepletali; fizično uničevanje ljudi je spremljalo rušenje samostanov, uničevanje knjig in svetih spisov ter kulturnih posebnosti.

Politika genocida in etnocida nad človeškimi skupnostmi siromaši kulturno in biološko podobo sveta, raznolikost oblik, ki sta jih v razvoju proizvedla naravna evolucija in ustvarjalnost človeštva. Marsikatera etnična kultura je že izginila, nekatere izginjajo še danes...